

## **Сармантаев Аян Сапаровичтың**

**6D010200 – Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығы бойынша (PhD) философия докторы дәрежесін алуға ұсынылған «Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру» тақырыбындағы диссертациялық жұмысының**

### **АННОТАЦИЯСЫ**

**Зерттеудің көкейтестілігі.** Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының мақсаты: «Қазақстандық білім мен ғылымның жаһандық бәсекеге қабілеттілігін арттыру және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тұлғаны тәрбиелеу және оқыту» деп көрсетілген.

Осыған орай, бүгінгі күні білім беру жүйесінің басты міндеті – жеке тұлғаның ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде қалыптасуы мен дамуын, оның кәсіби жетілуі үшін қажетті жағдайлар жасау, ана тілін, ұлттық салт дәстүрлерін сақтау, денсаулығын нығайту сияқты құқықтарын іске асыру және қазіргі қоғам талабына сай алынған терең білім, білік, дағдылар мен құзырлықтардың негізінде еркін бағдарлай білетін, өз бетінше дұрыс шешім қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру болып табылады. Осы сияқты қасиеттерді білім алушылардың бойында қалыптастыру мен дамыту Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің маңызды міндеті ретінде қарастырылады.

Еліміздің болашағы - ұлттық және адами құндылықтарды меңгерген, сонымен қатар халық педагогикасынан тәлім-тәрбие алған елжанды азаматтар. Қазіргі жаһандану заманында құндылықтар жүйесінің алатын орны ерекше, өйткені рухани-адамгершілік құндылық – адамның ішкі жан-дүниесі қасиеттерінің өлшемі, оның жақсылыққа ұмтылуы, басқаларға жанашырлық білдіруі, айналадағы адамдарға қайырымдылығы, дұрыс өмір сүру жайында ізденуі, өзін-өзі бағалап, сол арқылы әлемді тануы. Баланың тұлғалық дамуының негізгі параметрлері оның жалпыадамзаттық құндылықтарға бағытталуы, ізгілік, зиялылық, креативтілік, белсенділік, жеке басының намыс сезімі, ой-пікірдегі тәуелсіздігі болып табылады.

Міне, осындай мақсаттарға жету білім мазмұнын жаңартумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды қажет етеді, яғни оқытудың әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, ізденімпаз, белсенді, танымы жоғары жеке тұлғаны қалыптастыру. Ендеше бастауыш сынып оқушыларының танымдық әрекеттері мен белсенділіктерін арттырып, білім, біліктерін жетілдірудің маңызы зор.

Халықтың әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, әдеп-дағдыларын өскелең ұрпақтың бойына ұлттық ойын арқылы дарыту, әсіресе, баланың танымдық белсенділіктерін ойын арқылы қалыптастыру өмір қажетінен туып отыр, өйткені баланы жас кезінен адалдыққа елін, жерін, тілін, ділін сүйетін ұлтжанды болуға, мейірімділікке, адамгершілікке тәрбиелеудің құралы – ойын. Сондықтан ұлттық ойындарды тәлім-тәрбие мақсатында пайдалана отырып, баланың танымдық белсенділіктерін ұлттық ойындар арқылы

калыптастырудың тиімді жолдарын қарастыру - бүгінгі күні зерттеуді қажет ететін тұстарының бірі. Өйткені ұлттық-қозғалмалы ойындардың оқушылардың танымдық белсенділіктерін дамыту мен ақыл-ой еңбегі мәдениетін жетілдіруде мүмкіндіктері жоғары.

Осыған байланысты Қазақстан Республикасының өкіметі «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі дамуының кешенді стратегиялық жоспары», Қазақстан Республикасындағы «Білім туралы» Заңы, «Қазақстан Республикасында білім беру мекемелерінде тәрбие берудің кешенді бағдарламасы», Елбасының «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық баяндамасы, «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласы, Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан халқына жолдауы ұлттық тәрбие, оның ішінде дене шынықтыру тәрбиесі мәселелерінің шешімін табуға бағытталғандығын айқын дәлелдейді.

Қазақ халқының көрнекті ағартушылары А. Құнанбаев, Ы. Алтынсарин, қайраткер-педагогтар А. Байтұрсынов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытовтар өз еңбектерінде таным, танымдық белсенділік мәселелеріне мән беріп, жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуындағы ұлттық тәрбиенің маңыздылығы мен мазмұнын ашып көрсеткен.

Ұлттық ойындардың тарихын және олардың бала тәрбиесінде алатын орнын, ұлттық тәрбие, ұлттық ойындарды дамыту, қолдану және қазақ халқының ұлттық ойындарын жіктеп, топтастырған қазақстандық ғалымдардың қатарында А.А. Диваев, Б.Төтенаев, Қ.И.Адамбеков, Б.М.Досқараев, Ж.Бекбатчаев, Б.А.Тойлыбаев, М.Таникеев, А.С.Иманғалиев, Ә. Бүпкітбаев, Е. Сағындықов, Т. Қуанышов, Ж. Төлегенов және т.б.

Болашақ дене мәдениеті мамандарын кәсіби дайындауға қатысты Б.Қ.Мухамеджанов, А.Қ.Демеуов; А.С.Иманғалиев, А.Ақанов, Ж.Ж.Нұржанова және т.б.

Ұлттық тәрбиенің мазмұнын, принциптері мен әдістемесін ұсынған С.Қ.Қалиев, С.А.Ұзақбаева, К.Ж.Қожахметова, Қ. Бөлеев, Қ. Шалғынбаева, Қ.Ж. Қарақұлов, Ж. Асанов және т.б., біздің зерттеу проблемамызға қатысты еңбектерінің маңызы зор.

Ұлттық тәлім-тәрбиенің теориялық және халықтық негіздерін зерттеушілер А.Ә. Измайлов, С. Қалиев, Қ. Жарықбаев, Ә. Табылдиев, С. Ұзақбаева, Қ. Қожахметова, З. Әбілова, Ж.Ж. Наурызбаев, М. Балтабаев, С. Ғаббасов, К. Бөлеев.

Сонымен қатар көрнекті ғалымдар С.К. Әбілдина, Б.А. Амирова, А.С. Мағауова, Қ.Т. Атемова, Б.А. Тұрғынбаева т.б. зерттеулер жүргізіп, өз еңбектерінде халықтық педагогиканың қалыптасуы мен дамуын, оның құралдарының ұрпақ тәрбиесіндегі мәнін, мектептің оқу-тәрбие процесінде алатын орны мен оларды пайдалану мүмкіндіктерін қарастырды.

Танымдық белсенділіктің психологиялық ерекшеліктері мен оның негіздерін зерттеуге үлес қосқан ғалымдар, белгілі психологтар: Е.И. Машбиц, С.Л. Рубинштейн, П.Я. Гальперин, Л.С. Выготский, В.В. Давыдов, Б.Г. Ананьев, А.Н. Леонтьев, Л.З. Занков, Н.Ф. Талызина және т.б.

Ғалымдардың зерттеулерінде танымдық белсенділіктің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері ашылып, білім беру ісін дамытуда басты рөл атқаратыны дәлелденген.

Балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес дамуы мен оқыту үдерісіндегі жеке тұлғаның танымдық іс-әрекетін белсендірудің психологиялық ерекшеліктерін қарастырған психолог ғалымдар Ә. Алдамұратов, Қ.Б. Жарықбаев, М. Мұқанов, Т. Тәжібаев, А. Темірбеков, Ж.Ы. Намазбаева, Г.А. Урунтаева, М.А. Перленбетов, С.Бап-Баба және т.б.

Танымдық әрекет пен танымдық белсенділіктің дидактикалық негіздерін зерттеген және оқу үрдісінде оқу белсенділігін арттырудың жолдары мен тәсілдерін, танымдық ізденімпаздық, танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселелерін зерттеген ғалым-педагогтер: Я.А. Коменский, Н.А. Половникова, М.Н. Скаткин, Б.П. Есипов, М.А. Данилов, П.И. Пидкасистый, Г.И. Щукина, Т.И. Шамова, А.Ж. Қараев, А.Е. Әбілқасымова, Т.С. Сабыров және т.б.

Тұлғаның танымдық белсенділігін қалыптастыру мәселесі, сондай-ақ, отандық ғалымдардың диссертациялық зерттеулерінде, атап айтсақ, Т.И. Қоқымбаеваның (Халық педагогикасы құралдары арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін дамыту), А.С. Мустояпованың (Қазіргі кезеңде жоғары сынып оқушыларының танымдық белсенділігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары), А.Ж. Едігенованың (Бастауыш сынып оқушыларының қазақ халық ертегілеріне танымдық қызығушылығын қалыптастыру), Б.Т. Абыканованың (Компьютерлік технологияны пайдалану арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың дидактикалық шарттары), Е.Қ. Нұрланбекованың (Қазақ ақын-жазушыларының шығармалары арқылы студенттердің танымдық белсенділігін дамыту), Д.Х. Байдрахмановтың (Шетел тілін оқытуда компьютерлік технологияны пайдалану арқылы студенттердің танымдық белсенділігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары), М.К. Ибраеваның (Ерте жастағы балалардың танымдық белсенділіктерін қазақ халық шығармашылығы құралдарымен дамыту) қарастырылады.

Сонымен аталған еңбектерге жасаған талдауларымыз бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру мәселесінің бұл еңбектерде қарастырылмағанын, нақты зерттелмегенін дәлелдейді.

Зерттеу барысында, біз бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру жүйесін жасауға негіз бола алатын теориялық-әдіснамалық негіздерінің ашылмағандығы және зерттелетін проблеманың кәсіби маңызды аспектілерінің жеткілікті деңгейде анықталмағандығына көз жеткіздік. Мұның барлығы бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру деңгейінің жеткіліксіз екендігін айғақтайды.

Осы орайда, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы

калыптастыру мәселесін ғылыми-тәжірибелік тұрғыда зерделеу қажеттілігі туындап отыр.

Сонымен қатар, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыруға қатысты ғылыми зерттеулер мен әдебиеттер және оны дамытудың нақты тәжірибесін талдау барысында:

- қазіргі қоғам сұранысының талаптарына сай бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру қажеттілігі мен оның педагогикалық негізделуінің жеткіліксіздігі;

- бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыруда ұлттық қозғалмалы ойындарын пайдалану мүмкіндігі мен оның практикада қолданудың жеткіліксіздігі;

- бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыруда ұлттық қозғалмалы ойындарын пайдалану қажеттілігі мен оны жүзеге асыруда тиімді әдістемесінің болмауы, дидактикалық даярлықтың, арнайы бағдарламалардың жетіспеушілігі;

- бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың қажеттілігі мен оның нәтижеге бағдарлануының педагогикалық шарттары толыққанды құрылмауы арасында қарама-қайшылықтардың бар екені анықталды.

Аталған қарама-қайшылықтар педагогика теориясы мен тәжірибесінде бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың тиімді шешу жолдарын анықтау қажеттілін туындатып, оны теориялық-әдіснамалық және әдістемелік деңгейде қарастыруды талап етеді.

Зерттеу жұмысының өзектілігі мен жоғарыда анықталған қарама-қайшылықтардың шешімін табу зерттеу мәселесін айқындауға және тақырыпты **«Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру»** деп тандауымызға негіз болды.

**Зерттеу жұмыстың мақсаты:** бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыруды ғылыми тұрғыдан негіздеу және әдістемесін жасау.

**Зерттеудің нысаны:** бастауыш мектептің оқу-тәрбие үрдісі.

**Зерттеудің пәні:** бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін ұлттық-қозғалмалы ойындарды пайдалану негізінде қалыптастыру.

**Зерттеудің ғылыми болжамы:** егер де бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру үрдісі ғылыми тұрғыдан негізделсе, ұлттық-қозғалмалы ойындарды қалыптастырудың педагогикалық шарттар жүйесі, әдіснамалық тұғырлары, компоненттері және моделі анықталса, оның тиімділігі

тәжірибеде тексерілсе, онда бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктері қалыптасып дамиды, өйткені ұлттық-қозғалмалы ойындар оқушының дене бітімін және ой-өрісін дамытуға, ойын қимылдарын орындауға құштарлығын арттырып, тілі мен ойын дамытуға негіз болады.

**Зерттеудің міндеттері:**

- бала тәрбиесінде ұлттық ойындардың мәнін айқындау;
- «таным», «белсенділік», «танымдық белсенділік» ұғымдарының мәнін нақтылау және «қозғалмалы ойындар» мен «ұлттық-қозғалмалы ойындарға» авторлық анықтамасын беру;
- бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жасау;
- бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың моделін құрастыру;
- бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру әдістемесін жасау және жүзеге асыру технологиясын әзірлеу;
- дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыру әдістемесінің тиімділігін эксперименттік-тәжірибелік жұмыстар арқылы тексеру, соның негізінде ғылыми-әдістемелік ұсыныстар жасау.

**Зерттеудің жетекші идеясы:** бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыру, өскелең ұрпақтың ұлттық сана-сезімін ояту, жан-жақты жетілген ұлтжанды азамат тәрбиелеудің негізі - қазақ халқының ұлттық-қозғалмалы ойындары.

**Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негіздері:** ғылыми таным, танымдық белсенділікті дамыту теориясы және адамның танымдық іс-әрекетінің мәні туралы философиялық қағидалармен, зерттеу мәселесі бойынша жазылған ғылыми-педагогикалық еңбектермен, бастауыш білім беру мазмұны, күзіндеттілік, оның білікті маман даярлаудағы рөлі туралы, бастауыш оқытудың педагогикалық, технологиялық негіздері туралы тұжырымдамалармен анықталады. Сонымен қатар, келесі әдіснамалық тұғырлар негізге алынды:

- іс-әрекеттік тұғыр (Л.С.Выготский, П.Я. Гальперин, С.Л. Рубинштейн, Д.Б.Эльконин, Г.В.Бабина, М.А.Черкасова);
- жүйелік тұғыр (К.Л.фон Бергаланфи, Ю.К. Бабанский, Н.Д. Хмель );
- тұлғаға-бағдарланған (И.А.Зимняя; Е.В. Бондаревская, В.Б.Шадриков, И.С. Якиманская);
- адам тұлғасын және адамның әлеуметтік жоғары құндылық ретінде анықтайтын аксиологиялық тұғыр (М. С. Каган, Д. С. Лихачев, В. А. Сластенин, Е. Н. Шиянов және т. б.);
- этнопедагогикалық тұғыр (С. Қалиев, Қ. Жарықбаев, Ә. Табылдиев, С. Ұзақбаева, Қ. Қожахметова, С.К.Әбілдина, Қ.Т. Атемова, Ш.М.Мухтарова және т.б.);
- болашақ мұғалімдерді оқушылардың денсаулығын сақтау және

нығайтуға дайындау (М.В.Козуб, К.И.Шишикина, Н.О.Тимошенко, В.Б.Иванов және т.б.) бойынша еңбектер);

- болашақ мұғалімдерді, студенттерді денешынықтыру-сауықтыру іс-әрекеттеріне дайындау (И.Р.Федулина, В.В.Королев, Е.В.Заинкина, В.К.Валиева, О.В.Юречко, И.Н.Егоров, М.Е.Глухова, Л.В.Кофанова, М.М.Мусанов, С.Г.Напреев және т.б.) жөніндегі ізденістер);

### **Зерттеу көздері:**

- Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Жаңа жағдайдағы Қазақстан: Іс-қимыл кезеңі. 2020 жылғы 1 қыркүйек.

- Қазақстан Республикасының Конституциясы (1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды) (10.03.2017 ж. берілген өзгерістер мен және толықтырулармен)

- «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы (2019 жылдың 21 ақпанындағы өзгерістермен толықтыруларымен.)

- Қазақстан Республикасында Бұйрығы. Білім беруді дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған Мемлекеттік Бағдарлама: 2019 жылдың 27 желтоқсаны, №988 бекітілген.

- 2019-2024 жылдарға арналған «Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жағдайындағы тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері. – Астана. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2019 жылғы 15 сәуірдегі № 145 бекітілген.

- Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан – 2050: стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2012 ж.

- Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2014.

- «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана. – 2014. – 11 қараша.

- Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Ұлт Жоспары – 100 нақты қадам» атты жоспары. Астана, 2015ж.

- «Мәңгілік Ел». Патриоттық актісі. Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқы Ассамблеясының «Тәуелсіздік. Келісім. Болашағы біртұтас ұлт» атты XXIV сессиясында сөйлеген сөзі. – Астана қ., 2016.- 26 сәуір.

- Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы. [http://www.akorda.kz/kz/events/akorda\\_news/press\\_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakkabagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy](http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakkabagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy) Сұраныс уақыты - 26 қаңтар, 2020 жыл.

- Қазақстан Республикасы тұңғыш Президентінің халыққа жолдауы. «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» 31 қаңтар 2018.

- Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы (Астана қаласы 21 қараша 2018 ж.)

- Мемлекеттік жалпыға міндетті бастауыш білім берудің стандарты. Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы қосымша 2 бұйрығы.

- «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, таңдау курстарының және факультативтердің үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 03 сәуірдегі №115 бұйрығы. Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрлігінде 2018 жылғы 10 мамырдан №199 берілген өзгерістермен толықтырулармен.

- «Қазақстан Республикасындағы бастауыш білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы №500 бұйрығы. Қазақстан Республикасы білім және ғылым министрлігінде 2018 жылғы 4 қыркүйектен №441 берілген өзгерістермен толықтырулар.

- Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2013 жылғы 3 сәуірдегі № 115 бұйрығымен бекітілген Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін пәндерінің үлгілік оқу бағдарламалары

Сонымен қатар, зерттеу мәселесі бойынша отандық және шетел ғалымдарының (философ, психолог, педагогтар) бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін қалыптастыру мәселесі туралы зерттеулері; үздіксіз педагогикалық білім беру туралы ресми құжаттар (Зандар, тұжырымдамалар, баяндамалар және т.б.); республикалық, облыстық, қалалық көлемдегі озық тәжірибелер, автордың педагогикалық және зерттеушілік тәжірибесі; әлемдік деңгейдегі тәжірибелер.

**Зерттеу әдістері:** қойылған міндеттерді шешу және зерттеу гипотезасын тексеру үшін өзара байытатын және бір-бірін толықтыратын әдістер кешені қолданылды:

-теориялық, олар мыналарды қамтиды: философиялық, психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді, зерттеу мәселесі бойынша нормативтік-құқықтық және оқу-әдістемелік құжаттарды теориялық талдау; оқушылардың танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру бойынша педагогикалық тәжірибені талдау және қорыту;

- эмпирикалық әдістер: сауалнама жүргізу, сұхбат жүргізу, бақылау, әңгімелесу, диагностикалау, жазбаша сұрақнамалар;

- сараптамалық бағалау, педагогикалық құжаттарды зерттеу, бастауыш сынып оқушылардың танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың жеке компоненттерінің диагностикасы, оқушылар мен болашақ мамандардың қызмет өнімдерін талдау; зерттеу барысында алынған нәтижелерді математикалық және статистикалық өңдеу.

**Зерттеу базасы:** Қарағанды қаласындағы № 66 мектеп-лицейі және Қарағанды қаласындағы № 16 жалпы білім беретін орта мектебі алынды.

Сонымен қатар, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің педагогика факультеті мен дене шынықтыру және спорт факультеттері белгіленді.

**Зерттеудің негізгі кезеңдері:** Зерттеу бірнеше кезеңді қамтыды.

Бірінші кезең (2017-2018) – теориялық-ізденушілік, мұнда білім беру жүйелеріндегі мәселесі теориялық тұрғыдан талданып, оны жүзеге асырушы педагогтерді даярлауға арналып, проблеманың қазіргі жағдайына баға берілді. Қарамақайшылықтар анықталып, зерттеудің мақсаты, нысаны, пәні, міндеттері мен болжамы айқындалып, тәжірибелік-эксперименталды жұмыстың бағдарламасы әзірленді.

Екінші кезең (2018-2019) – тәжірибелік-эксперименталды, оның нәтижесінде бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыруды ғылыми тұрғыдан негізделіп және педагогикалық шарттары анықталып, сол үрдістің моделі жасалды. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру әдістемесі жасалды, жүзеге асыру технологиясы әзірленді және оның тиімділігі тәжірибелік тұрғыдан тексерілді.

Үшінші кезең (2019-2020) – қорытынды жалпылау, мұнда зерттеу нәтижелеріне талдау және жинақтау жасалып, алынған ғылыми нәтижелердің өңдеуі құрастырылды. Нәтижелерге түзету енгізу, теориялық және эксперименталды мәліметтерді нақтылау жұмыстары жүргізіліп, қорытындылар мен ұсыныстар жасалды.

**Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:**

- бала тәрбиесіндегі ұлттық ойындардың мәні айқындалды;
- «таным», «белсенділік», «танымдық белсенділік» ұғымдарының мәнін нақтыланды;
- бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың педагогикалық шарттары жасалды;
- бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың моделі құрылды, компоненттері, өлшемдері, көрсеткіштері деңгейлері анықталды;
- бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың әдістемесі дайындалды, жүзеге асыру технологиясы әзірленді, оның тиімділігі эксперименттік-тәжірибелік жұмыстар арқылы тексерілді, соның негізінде ғылыми-әдістемелік ұсыныстар жасалды.

**Зерттеудің практикалық маңыздылығы:** Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру бойынша «Ұлттық қозғалмалы ойындар» атты элективті курс бағдарламасы құрастырылып, мұғалімдерге арналған «Бастауыш сынып оқушыларының танымдық

белсенділіктерін ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру» атты электронды оқу құралы әзірленді. Зерттеу нәтижелерін жалпы білім беретін мектептердің бастауыш сынып және дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне білім алушылардың білім деңгейі мен қызығушылықтарын арттыру барысында қолдануға, әрі педагогтерге арналған негізгі әдістемелік құрал ретінде пайдалануға болады.

**Зерттеу нәтижелерінің шындығы мен негіздемелілігі** теориялық-әдіснамалық және практикалық дәлелденуімен; зерттеу мазмұнының ғылыми аппаратпен сәйкестілігімен; зерттеу пәні мен міндеттеріне сәйкес қолданған әдістер кешенімен; эмпирикалық материалдың статистикалық өңдеуі, әзірленген жұмыстардың бастауыш мектепте және жоғары оқу орындары практикасына енгізумен қамтамасыз етіледі.

#### **Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар:**

1. «Таным», «белсенділік», «танымдық белсенділік» ұғымдарының нақтыланған мәні.

2. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың педагогикалық шарттары.

3. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру моделі.

4. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың әдістемесі.

5. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру әдістемесін тәжірибелік тұрғыдан сынықтан өткізілудің нәтижелері.

#### **Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу тәжірибеге ендірілуі:**

Зерттеудің негізгі нәтижелері мен қағидалары халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларында (Қарағанды 2017; Қостанай 2017; Чехия 2018) және білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған басылымдарда (Астана 2018; Уфа 2019; Алматы 2019), Скопус деректер базасында (Space and Culture, India, 2020 (march). - V. 7 (4). – P. 255-263. <http://www.spaceandculture.in/index.php/spaceandculture/issue/view/33>) жарық көрді. Зерттеу нәтижелері зерттеу базасында көрсетілген білім беру мекемелерінің педагогикалық процесіне ендірілді.

**Диссертацияның құрылымы:** ғылыми зерттеу жұмысы кіріспеден, екі тараудан, қорытындыдан, қолданылған әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

**Кіріспеде** таңдалған зерттеу тақырыбының көкейтестілігі негізделіп, ғылыми аппараты: зерттеудің мақсаты, нысаны, пәні, міндеттері, болжамы, жұмыстың ғылыми жаңалығы, практикалық маңыздылығы, қорғауға ұсынылатын қағидалар туралы мәліметтер баяндалды.

**«Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы**

**қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздері»** атты бірінші бөлімінде бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың мәні айқындалған, ұлттық ойындарды оқу және тәрбие үрдісінде пайдаланудың маңыздылығы қарастырылып, «таным», «белсенділік», «танымдық белсенділік» ұғымдарының мәнін нақтыланып, «қозғалмалы ойындар» және «ұлттық-қозғалмалы ойындардың» авторлық анықтамасы беріліп, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың педагогикалық шарттары жасалып, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың моделі құрастырылды.

**«Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың мазмұны»** атты екінші бөлімінде бастауыш мектепте педагогикалық іс-әрекет жасайтын болашақ мамандардың кәсіби даярлығы қарастырылып, ұлттық спорт түрлерінен бастауыш мектепте дене шынықтыру мамандарының іс-әрекеті мазмұны нақтыланып, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастырудың әдістемесі жасалып, жүзеге асыру технологиясы әзірленді, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділіктерін дене шынықтыру сабақтарында ұлттық-қозғалмалы ойындар арқылы қалыптастыру әдістемесі тәжірибелік тұрғыдан негізделіп, сынақтан өткізілді және олардың нәтижелеріне талдау жасалды.

**Қорытындыда** зерттеу нәтижелері келтіріліп, зерттеу болжамы мен қорғауға шығарылатын пікірлерді растайтын ұсыныстар құрастырылды және ғылыми ізденудің көкейкесті бағыттары айқындалды.